

NATUUR- EN BOSBEHEER IN DE HOGE KEMPEN

Dit artikel geeft een overzicht van de historiek van het natuur- en bosbeheer van de Hoge Kempen. De focus ligt op de Mechelse Heide. Dit deelgebied werd reeds in 1967 een staatsnatuurreservaat. Sindsdien zijn alle beheeringrepen gedocumenteerd. We brengen ze in kaart en geven duiding bij tendensen en veranderingen.

De Beenbreek bloeit in een gemaaide natte heide; zomer 2003
Foto: Jos Gorissen

Het ruimen van vijvers geeft kansen aan vegetaties van
het Oeverkruid-verbond; winter 2004 - 2005.
Foto: Bert Vanhollen

Bert VANHOLEN, Jos GORISSEN & Ghislain MEES
Agentschap voor Natuur en Bos van het Vlaamse Ministerie van Leefmilieu, Natuur en Energie
Koningin Astridlaan 50 bus 5
B-3500 Hasselt

Piet BEX
Agentschap Infrastructuur van het Vlaamse Ministerie van Mobiliteit en Infrastructuur
Koningin Astridlaan 50 bus 5
B-3500 Hasselt

28 HEIDEGEBRUIK SINDS DE MIDDELEEUWEN

De heidegebieden in Limburg, en specifiek de Mechelse Heide, zijn een historisch restant van de vele tienduizenden hectaren heide die zich tot enkele decennia geleden uitstrekten zover het oog reikte. In het verleden maakten deze gronden deel uit van een landbouwsysteem dat gebaseerd was op de verrijking van akkers via de potstal. De schapen graasden overdag op de heide. 's Avonds, in de potstal, lieten ze hun mest achter en die werd gebruikt voor de kleine akkers op de arme gronden (Burny, 1999). Dit agrarische systeem was terug te vinden van het hoge noorden tot in Portugal.

Heidesystemen komen alleen voor in een smalle band langs de Atlantische kusten van Europa en zijn uniek in de wereld. Door de hoge mate van kleinschalige verstoring van bodem en vegetatie zorgde het oude landbouwgebruik voor een hoge biodiversiteit. Het Korhoen is zowat de meest gekende heidesoort die plaatselijk uitstierf omwille van wijzigingen in het heidegebruik. In het begin van de twintigste eeuw viel het oude landbouwgebruik stil en groeide de heide langzaam dicht. Specifiek voor de Mechelse Heide gebeurde dit rond 1920, met enkele opflakeringen in de beide wereldoorlogen.

NATUUR- EN BOSBEHEER EIND TWINTIGSTE EEUW

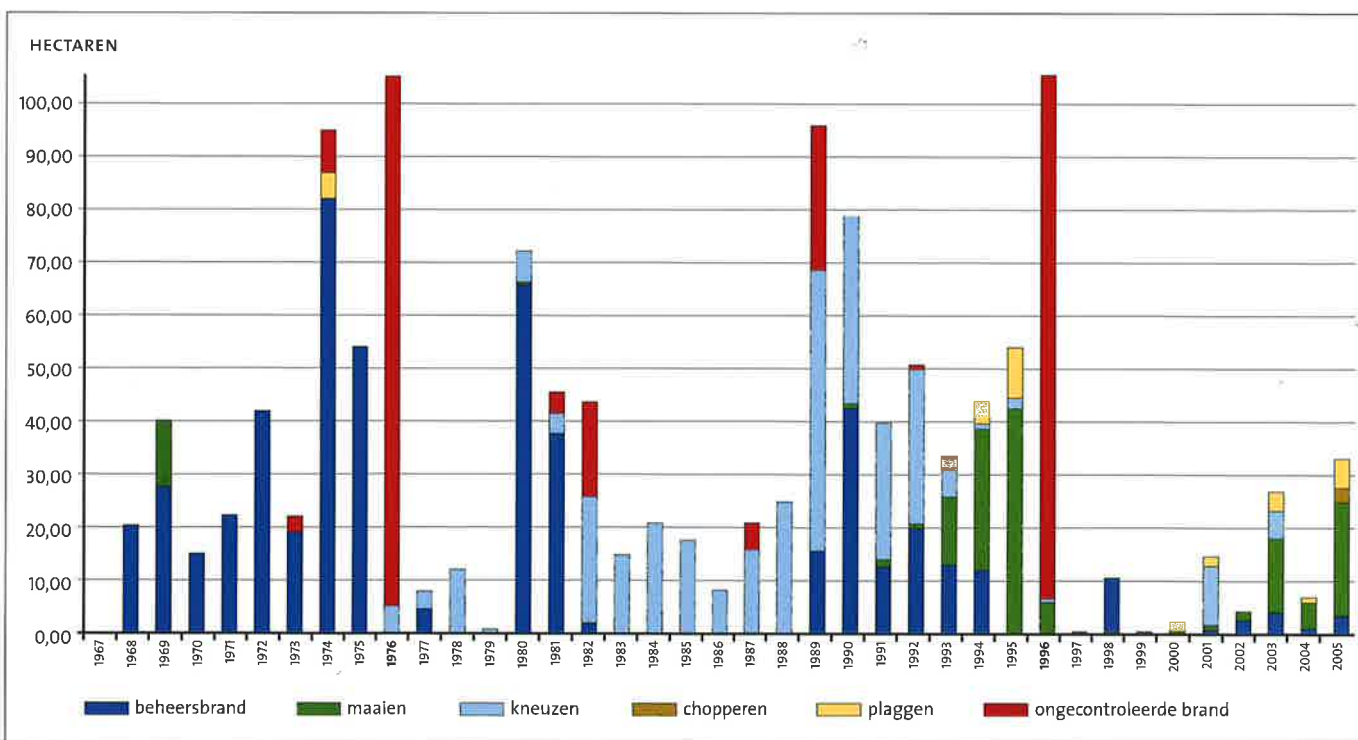
In 1967 werd de Mechelse Heide als eerste staatsnatuurreservaat van Limburg opgericht, onder impuls van Natuurbeschermingsactie Limburg. Een oppervlakte van ongeveer 380 hectaren heide te Maas-

mechelen werd door de gemeente verhuurd aan de Belgische Staat met het oog op de instandhouding van het heidelandschap. De heideterreinen hadden zich in de naoorlogse periode kunnen handhaven via omvangrijke incidentele branden. Zo werden in de droge zomer van 1959 ruim 500 hectaren heide en bos in één brand door het vuur verteerd (Traets, 1964).

EERSTE OMLOOP: 1968-1975

Figuur 1 geeft een overzicht van de beheerwerken in de Mechelse Heide in de periode van 1967 tot en met 2005. De eerste omloop bedroeg 8 jaar, van 1968 tot en met 1975. In totaal werd 299 hectaren verjongd, met een jaarlijks gemiddelde van 37 hectaren.

De verjonging gebeurde voornamelijk via beheerbranden. Door de beperkte logistieke middelen van die tijd was gericht afbranden de enige methode om de meestal verouderde en verboste heide binnen de kortste keren te herstellen. Verboste heidepercelen werden open gekapt, waarbij vanuit landschapsoverwegingen en in functie van de fauna kleine boomgroepen en verspreide berken en Vliegdenen werden gespaard. Beheerbranden vonden plaats op droge zonnige dagen in het vroege voorjaar gedurende de maanden maart en april, uitzonderlijk al in februari. De grenzen van de af te branden percelen situeerden zich vaak op paden. Liep de grens door de heide, dan werd vooraf gemaaid en zand uitgestrooid. Rond te sparen boomgroepen werd dezelfde tactiek toegepast. Het vuur werd tegen de windrichting aangestoken en geleidelijk aan weerszijden van de

Figuur 1. Overzicht van de beheerwerken in de Mechelse Heide in de periode van 1967 tot en met 2005; de ongecontroleerde brand in 1976 bedroeg 235 hectaren, die in 1996 229 hectaren.

aansteekplaats verder geleid. Alle boswachters en werklieden werden opgetrommeld, samen met de brandweer. Men begon 's voormiddags, van zodra de vegetatie voldoende opgedroogd was, en ging soms door tot 's avonds. De ingrepen gebeurden relatief grootschalig: 67% van de oppervlakte bestond uit percelen groter dan 10 hectaren. Ongeveer 12% van de oppervlakte bestond uit percelen kleiner dan 5 hectaren.

Maai-beheer werd toegepast over ongeveer 5% van de oppervlakte: 12 hectaren werden geslagmaaid en 5 hectaren werden gekneusd. De kneuzer werd voor het eerst gebruikt in 1974. Het is een maaisysteem waarbij de afgemaaide heide door middel van een klepelmaaier en een zuigsysteem in één beweging afgevoerd wordt in een aanhangwagen. Het geklepelde materiaal werd gecentraliseerd en verbrand. Dergelijke brandplekken werden gespreid over de tijd meermaals gebruikt. Ongecontroleerde branden vonden plaats in de jaren 1973 en 1974 over relatief beperkte oppervlakten.

In de jaren tachtig werden vlakke stukken machinaal gemaaid, hellingen en reliëfrijke delen werden afgebrand. Naast het verjongen van de heide werden stelselmatig zaailingen en jonge houtopslag uit de heideterreinen getrokken of uitgehakt. Verboste heidepercelen werden open gezaagd. Het takhout werd steeds opgebrand op brandplekken. Bij het opruimen van het takhout werd meestal gebruik gemaakt van een tractor met riek. De stronken en zaagsneden van afgezaagde berken werden steeds behandeld met een herbicide. Het vrijzagen en behandelen van de afgezaagde stobben vormde steeds de eerste beheermaatregel van nieuw verworven percelen. Een intensieve nazorg was noodzakelijk omwille van de veelvuldige boomopslag, onder andere in de Neerharenheide, de heide van Opgrimbe en in bepaalde delen van het voormalige Corsicaanse dennenbos in de Wetenschappelijke Zone. In de periode van 1980 tot 1990 werden herbiciden gebruikt bij de bestrijding van de vergrassing met Pijpenstrootje.

TWEDE OMLOOP: 1976-1984

Deze tweede omloop bedroeg 8 jaar, van 1976 tot en met 1984. In totaal werden 458 hectaren verjongd. In deze omlooperperiode werd de reservaatoppervlakte uitgebreid met ongeveer 170 hectaren. De behandelde oppervlakte verschilde sterk van jaar tot jaar. Zo was in 1980 gecontroleerd branden dringend noodzakelijk over in totaal 66 hectaren van de sterk verboste heide van Opgrimbe waarmee het reservaat in 1978 uitgebreid was.

In 1976 vonden op de Mechelse Heide 3 ongecontroleerde branden plaats over een oppervlakte van 235 hectaren, waarbij de Wetenschappelijke Zone en de Neerharenheide volledig afbrandden. De eerste brand had plaats op 27 en 28 juni. Ook in 1981 (4 hectaren) en 1982 (18 hectaren) brandden stukken heide af.

Tijdens deze tweede omloop brandde op de Mechelse Heide 47% van de totale oppervlakte ongecontroleerd en 20% gecontroleerd af, werd 16% ervan gekneusd en bleef 17% ongemoeid.

In 1976 werd er voor het eerst geplagd. Dit gebeurde op een zestal plaatsen in de Vallei van de Zijpbeek en op één plek in de Neerharenheide. De werken werden uitgevoerd met een bulldozer. Naast het plaggen vond een aantal experimenten plaats met frezen.

DERDE OMLOOP: 1985-1993

Deze derde omloop bedroeg 9 jaar, van 1985 tot en met 1993. In totaal werden ongeveer 369 hectaren verjongd, met een gemiddelde van 41 hectaren per jaar.

Maaien vormde de belangrijkste beheermaatregel. In totaal werd 62% van de heide gemaaid, 28% werd verjongd via beheerbranden en 9% door ongecontroleerde branden.

In 1990 kon voor het eerst een beroep gedaan worden op derden. De Nederlandse firma Van Stipdonk maaide kostenloos heidepercelen door middel van een cirkelmaaier. Het maaisel bleef enkele dagen drogen en werd vervolgens op rollen geperst en afgevoerd.

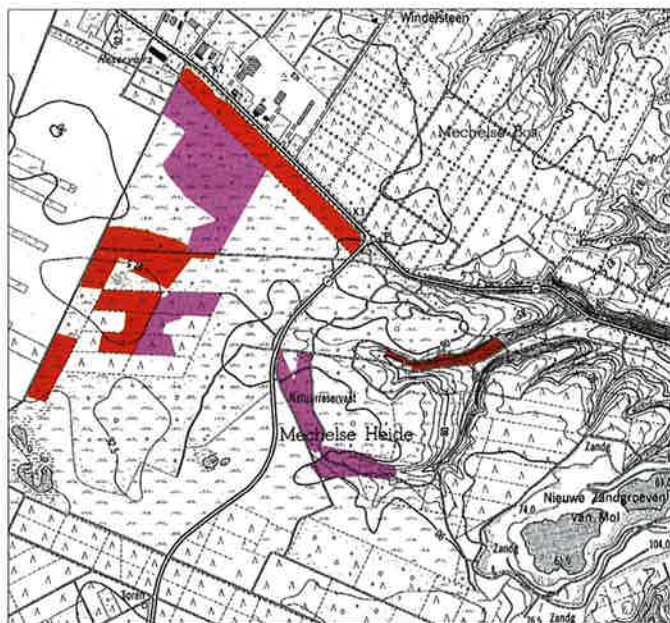
NA 1993

Na 1993 werd niet echt meer gesproken van omlopen: het was immers niet meer de bedoeling de volledige heidevegetaties binnen een omloop te verjongen.

Sinds 1993 werden in de Mechelse Heide regelmatig vergraasde stukken heide geplagd. De grootste plekken situeren zich in de heide ten noorden van de E314. Hier werden in 1993, 1994 en 1995 ongeveer 20 hectaren afgeplagd.

In 1995 werd het beheer van de staatsnatuurreservaten overgedragen van het toenmalige Waters en Bossen naar de Afdeling Natuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

In 1996 werd het maai-beheer verdergezet. Ongeveer 9 hectaren heide werden gemaaid door Van Stipdonk. Het merendeel hiervan brandde in het droge voorjaar van 1996 af tijdens een grote heidebrand. Nageroeg de gehele Wetenschappelijke Zone van de Mechelse Heide ging in vlammen op. Een week later brandden 12 hectaren af in de wandelzone.

Figuur 2. Gecontroleerd branden (rood) en maaien (paars) in de winter van 1990

30 | NATUUR- EN BOSBEHEER IN DE EENENTWINTIGSTE EEUW

Het beheer van de Hoge Kempen in de eenentwintigste eeuw is gestoeld op de Europese Habitat- en Vogelrichtlijnen, samen het NATURA-2000-netwerk vormend. De doelstellingen voor de Hoge Kempen betreffen in hoofdzaak heidevegetaties, zuurminnende en alluviale bossystemen en vogelsoorten, gebonden aan de heiden, moerassen en bossen (Anselin *et al.*, 2000 en Europese Commissie-DG Milieu, 2000).

De Coster (2001) stelde een *Masterplan* op voor de oprichting van het Nationaal Park Hoge Kempen. Op het einde van de jaren negentig breidde de Mechelse Heide verder uit met bijkomende percelen in de Kikbeekbron en een aantal landbouwpercelen. Het beheerplan van het Vlaamse natuurreservaat Hoge Kempen vormt de basis voor het beheer in de komende 3 decennia en smeedt de Vlaamse natuurreservaten Mechelse Heide, Neerharenheide, Vallei van de Zijpbeek en Ven onder de Berg aaneen tot de huidige 1 200 hectaren in een visiegebied van 2 200 hectaren (Gorissen & Vanholen, 2004). De beheerplannen van de omliggende gemeentebossen worden momenteel opgemaakt.

EVALUATIE GEVOERDE BEHEER

Halverwege de jaren negentig werd een evaluatie van het tot nog toe gevoerde beheer gemaakt. Het achterstallige beheer van de heide was bijwerkt en problemen van vergrassing en verbossing waren onder controle. De heidevegetatie was vitaal en herstelde zich na de grootschalige incidentele branden van 1976 en 1996.

Er werd een aantal tendensen vastgesteld:

- Artikels in vaktijdschriften haalden aan dat grootschalige beheermaatregelen nefast zouden zijn voor de heidefauna. Bovendien leek het dat een aantal soorten zeer sterk afgenomen of zelfs verdwenen was: Veenhooibeestje (laatste melding 1986), Gentiaanblauwtje (laatste waarneming 1996) en Vals heideblauwtje (laatste melding 1990). Heivlinder werd in de Mechelse Heide slechts in

geringe aantallen waargenomen, Heideblauwtje kwam vermoedelijk niet meer voor in de Vallei van de Zijpbeek. Er waren indicaties voor een achteruitgang van de populaties Veenorchis, Heideorchis, Liggende vleugeltjesbloem en Heidekartelblad. Levendbarende hagedis werd sporadisch gezien in de Mechelse Heide, Blauwvleugelsprinkhaan kwam slechts in zeer geringe aantallen voor en de Veldkrekkel kwam er niet voor.

- Een aantal andere soorten deed het goed. Van de avifauna namen de meeste heidekensoorten toe, hoewel het Korhoen verdween en de Wulp stelselmatig achteruitging. Zadelsprinkhaan kende een grote populatie. Gladde slang en Heikikker werden regelmatig en verspreid over het gehele gebied waargenomen.
- Van een aantal andere kenmerkende diergroepen van de heide, zoals spinnen, mieren en loopkevers, waren geen gegevens gekend.

In de periode van 1999 tot en met 2002 werd de toestand van een aantal kenmerkende diergroepen van de heide geëvalueerd en hun status getoetst aan het gevoerde heidebeheer, enerzijds naar droge (Lambrechts *et al.*, 2000), anderzijds naar natte heideterreinen (Lambrechts, 2002). De dagvlinders van het gebied werden uitgebreid bestudeerd (Vanreusel *et al.*, 2002). In combinatie hiermee werden hydrologische processen in een aantal vennen en natte heidegebieden onderzocht, een vegetatiekartering van het Breedven en Ven onder de Berg (Vercauteren, 2000) en een ecohydrologische studie van de Vallei van de Zijpbeek (Vercauteren, 2003) opgesteld. Op basis van deze studies werd een grondige inventarisatie van de kenmerkende diergroepen van de heide bekomen en werden aanbevelingen gedaan over de optimalisatie van de waterhuishouding en de uit te voeren beheermaatregelen.

De verschillende beheermethoden hadden zowel voor- als nadelen voor de verschillende diergroepen. Feit was dat ze telkens een verschillende uitgangssituatie creëerden:

- Door te plaggen ontstaan kale, zandige en grindige plekken, gunstig voor tal van pioniersoorten.

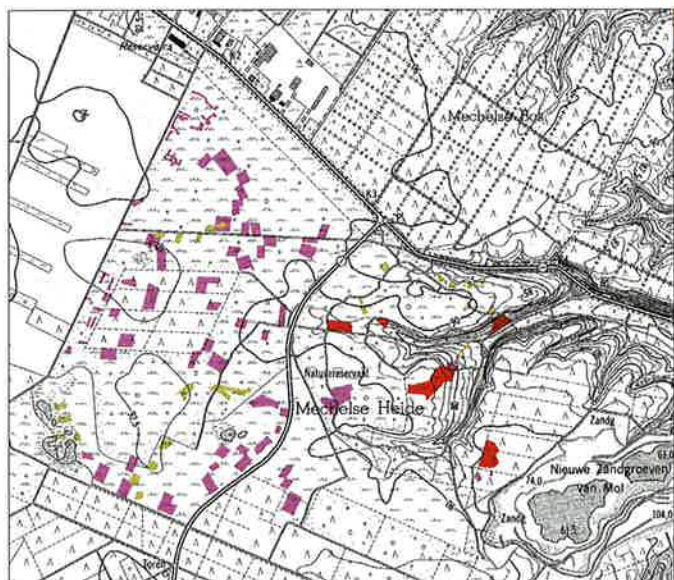

Het afbranden van de heide is een eeuwenoude techniek, winter 1980. Foto: Jos Gorissen

- Brandbeheer verteert en verdicht het strooisel, de bodem is zwart gekleurd en warmt sterk op. Dit is gunstig voor thermofiele soorten. Het eerste jaar na de brand kan Schapenzuring sterk op de voorgrond treden. Brem kiemt gemakkelijk uit de zaadbank.
- Met maaien blijft de strooisellaag intact. Een dikke strooisellaag biedt goede overwinteringsmogelijkheden aan veel diersoorten, anderzijds is voor veel heidesoorten de aanwezigheid van kale zandige plekje zonder strooiselophoping van groot belang.
- Intensieve begrazing lijkt positief voor bepaalde bodemactieve fauna-elementen die van open kortbegraste plaatsen houden, zoals Veldkrekel, Heivlinder, Kommavlinder, warmteminnende mierensoorten en tal van loopkevers en spinnen, maar is negatief voor de meeste heidevogels, reptielen en vegetatiebewonende spinnen en sprinkhanen.
- Extensieve begrazing, waarbij zowel kortbegraste stukken als oude Struikhei aanwezig zijn, vormt geschikte biotopen voor de meeste fauna-elementen. Extensieve begrazing houdt de succesie naar bos echter niet tegen.

Andere interessante conclusies uit de studies zijn:

- Elk stadium van de heide heeft zijn kenmerkende fauna-elementen. Behoud van deze fauna-elementen vereist dat de verschillende stadia duurzaam aanwezig moeten blijven. De locaties van deze stadia kunnen in tijd en ruimte verschillen, maar dienen steeds in voldoende mate aanwezig te zijn over het gehele terrein. Mooi voorbeeld is het Heideblauwtje, een weinig mobiele soort die gebonden is aan jonge heide. Behoud van de soort vereist de aanwezigheid van voldoende grote, in de grootteorde van 0,05 hectare, plekken met jonge heide en nectarplanten, zoals Rode en Gewone dophei.
- Open zandige plekken zijn noodzakelijk voor zeldzame pioniersoorten zoals Blauwvleugelsprinkhaan, Heivlinder, Mierenleeuw, bijzondere soorten zandbijen, loopkevers en graafwespen. Door herhaaldelijk kleine stukken verspreid over het terrein af te plaggen, verkrijgt men een netwerk van geschikte biotopen voor deze soorten.
- Oude heide is van belang voor vegetatiebewonende insecten, spinnen en een aantal bijzondere mierensoorten.
- Reptielen hebben een voorkeur voor een complexe verwevenheid van open plekken, jonge en oude struweelrijke heide. Ze hebben baat bij een extensief beheer. Dit geldt eveneens voor sommige dagvlinders zoals Groentje, Bruine eikenpage en Bont dikkopje.
- Een verspreide en complexe aanwezigheid van al deze stadia komt tevens tal van vogelsoorten ten goede. Boomleeuwerik en Nachtzwaluw hebben een duidelijke voorkeur voor een mozaïek van heide en open zandige plekken met verspreide bomen of boomgroepen. Sprinkhaanzanger komt eerder voor in grote en dichte heidepercelen. Verspreide hoge bomen zijn noodzakelijk voor Roodborsttapuit en Zadelsprinkhaan. Grauwe Klauwier heeft een voorkeur voor verspreide struwelen met in de nabijheid lage vegetaties, zoals gemaaide of geplagde heide, waar hij kan jagen.

Figuur 3. Gecontroleerd branden (rood), maaien (paars) en plaggen (geel) in de winter van 2005

De heide is gebaat bij voldoende dynamiek. Voor een heide is een beheer van nietsdoen dan ook ecologisch niet aanvaardbaar. In gebieden groter dan 500 hectaren kunnen zowel vrij grootschalige als kleinschalige ingrepen plaatsvinden. Sommige soorten zijn gebaat bij grotere ingrepen, zoals Tapuit (grote schraalbegroeide percelen), Wulp (grote stukken jonge heide), Veldleeuwerik, Graspieper en Sprinkhaanzanger. Andere en in het bijzonder de insecten en reptielen hebben nood aan kleinschalige ingrepen, zolang ze maar op voldoende plekken uitgevoerd worden ...

BEHEER IN DE PRAKTIJK

Heide

Gebruik makend van de verschillende beheertechnieken wordt getracht de verscheidenheid in de heideterreinen te behouden. Deze beheertechnieken worden jaarlijks en kleinschalig toegepast over het hele terrein. In sommige delen is het beheer extensief en beperkt het zich tot enkele gerichte ingrepen en het openhouden van de heide. In andere delen zal een intensiever beheer gevoerd worden. In wisselende oppervlakten dienen steeds jonge stadia van heide aanwezig te zijn.

Op zuid- en oostwaartsgerichte hellingen, reliëfvrije delen en kwelzones worden gerichte kleinschalige maatregelen genomen. Sommige vegetatietypen kunnen zich slechts handhaven mits het toepassen van korte maaicycli met een periodiciteit van 2 à 4 jaar, onder andere heischrale graslanden en soortenrijke venige heidevegetaties in kwelzones. Het is tevens een geschikte beheermaatregel voor de instandhouding van soorten zoals Klein warkruid, Kommavlinder en Heideblauwtje.

De avifaunistische rijkdom van een heide is gebonden aan de mate van structuurvariatie. Een optimale variatie is enkel mogelijk in voldoende grote heideterreinen. Een minimale oppervlakte van 1 000

Schape zijn noodzakelijk voor een optimaal heidebeheer; zomer 2005. Een toekomstbeeld in de Hoge Kempen? Foto: Jap Smits

hectaren dient vooropgesteld te worden. Duurzaam behoud van bijzondere soorten zoals Grauwe Kiekendief, Klapekster, Grauwe Klauwier en Tapuit veronderstelt de aanwezigheid van meerdere grote heideterreinen die op relatief korte afstand van elkaar gelegen zijn.

Natte heide en moerassen

In de natte heide wordt getracht de waterhuishouding te herstellen via het opstuwen van ontwateringsgreppels. In de kwelzones wordt op kleine schaal Gagel via een maaibeheer teruggedrongen. Hier ontwikkelt zich een soortenrijke venige heide met Beenbreek, Veenpluis, Liggende vleugeltjesbloem, Veenorchis, Klokjesgentiaan, Witte snavelbies en Ronde zonnedauw. Via maaibeheer op beekwaterbeïnvloede terreinen breiden Tormentil, Blauwe zegge, Heideorchis, Klokjesgentiaan, Liggende vleugeltjesbloem en Beenbreek uit.

Kleinschalig plaggen levert waardevolle pioniersvegetaties op, met onder andere beide snavelbies- en zonnedauwsoorten, Moeraswolfsklauw, Blauwe zegge, Dwerg- en Sterzegge.

Het beheer van de moerascomplexen nabij de vijvers in de Vallei van de Zijpbeek beperkt zich met het oog op het behoud van draadzeggevegetaties tot het verwijderen van houtopslag en het plaatselijk maaien van gagelstruwelen langsheen open plasjes. Lokaal en op kleine schaal, in de grootteorde van 0,1 hectare, worden gagelstruwelen uitgeveend waardoor opnieuw stadia met open water ontstaan. De zones met hoogveenontwikkeling met soorten als Lavendelheide en Veenbes worden ongemoeid gelaten. In een aantal vijvers wordt het slib geruimd, zodat zich opnieuw soorten van het oeverkruidverbond kunnen vestigen. Het beheer van de moeras-

vijvercomplexen van Zijp- en Asbeek houdt rekening met de bijzondere libellenfauna.

Groeven

De geherstructureerde grindgroeven vormen een gevarieerd landschap bestaande uit heide, schraalgrasland, spontaan ontwikkelde bossen en struwelen, moerassen en waterpartijen.

In de Kikbeekbron ontstaat door de extensieve begrazing door 6 Noordse fjordenpaarden een kleinschalige structuurvariatie. Verspreid over het gebied liggen tal van kleine, intensief begraasde stukken die zich ontwikkelen naar heischraal grasland. Pijpenstrootjesvelden worden opengebrouwen waardoor er zich opnieuw heide kan vestigen. Grazige stukken in de oude heide worden kortgegraasd, waardoor een kleinschalige mozaïek ontstaat met hoge heidestruiken en korte grazige plekkjes. Deze 'paardenweidjes' zijn met elkaar verbonden via een padennetwerk, waardoor uitwisseling tussen de verschillende dierenpopulaties van open schraallanden mogelijk wordt. In de kunstmatig ontstane plassen worden waardevolle moeraszones ontwikkeld. De jaarrondbegrazing, met aansluitend kleinschalige beheeringrepen zoals maaien en zagen, lijkt hier het meest aangewezen beheer. Op een aantal plaatsen grenst de heide aan landbouwgronden. Omvorming tot extensieve akkers en schraalgraslanden geeft mogelijkheden aan Geelgors, Grauwe Klauwier en Kwartel. Concrete acties in deze zin werden ondernomen aan de Kikbeekbron en staan op stapel voor de landbouwgronden nabij de Wetenschappelijke Zone van de Mechelse Heide.

Bossen

De heideterreinen vormen open ruimten binnen de uitgestrekte bossen van de Hoge Kempen. Dit is in Vlaamse context uniek. De aanwezigheid van zowel bos als ecologisch hoogkwalitatieve open ruimten geeft het gebied een zeer belangrijke ecologische waarde. Grillige overgangen tussen bos en heide bieden aan tal van bosrandsoorten levensmogelijkheden. Nu reeds kennen de bosranden hoge dichtheden aan Nachtzwaluw, Houtsnip en Gekraagde Roodstaart. Het is de uitgelezen biotoop voor reptielen en tal van insecten.

Ruim vier vijfde van de oppervlakte van de Hoge Kempen bestaat uit bos. Ongeveer 2 300 hectaren bestaan uit Grove den, 700 hectaren uit Corsicaanse den en 500 hectaren uit spontaan ontwikkeld eiken-berkenbos of gemengd naald- en loofbos. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds bossen aangelegd voor 1940, meestal Grove-dennenbossen, en bossen aangelegd na 1940, vaak gemengde bossen met Corsicaanse den, Grove den, Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers. Deze laatste hebben een geringere ecologische waarde. De oudere Grove-dennenbossen hebben vaak reeds een mooi ontwikkelde struiklaag, waarin soorten van het natuurlijke eiken-berkenbos op de voorgrond treden. Spontaan ontwikkelde gemengde naald- en loofbossen zijn in de jaren vijftig en zestig ontstaan na kaalkap. In het Mechels Bos hebben zich na een grote brand in 1976 over meerdere honderden hectaren spontane berken-dennenbossen ontwikkeld met bijmenging van inlandse eiken.

Venige bosjes hebben eerder een beperkte omvang. Ze situeren zich in de beekvalleien van de Uikhovervenne-, Ziep- en Asbeek. Vooral in Pietersembos kunnen via opstuwing van de afwateringsgreppels aanzienlijke oppervlaktes broekbos hersteld worden.

De beheerdoelstelling voor de bossen is het herstel van de natuurlijke eikenbossen op voedselarme tot matig voedselarme gronden. Dit gebeurt meestal via dunningskappingen. Momenteel wordt gewerkt aan een beheervisie om de eenvormige naaldbossen om te vormen tot ecologisch waardevolle bossystemen. Volgende principes worden in overweging genomen:

- Oude Grove-dennenbossen kennen een waardevolle onderbegroeiing. Indien in de neven- en onderetage voldoende inlandse eiken en andere boom- en struiksoorten, zoals berk, sporkenhout, lijsterbes en hulst, aanwezig zijn, kan deze verjonging verder ontwikkelen onder uitgelicht bovenscherm of kan plaatselijk groepsgewijze eindkapping van dennenbos worden uitgevoerd. In de gemeentebossen van As zijn hiervan mooie voorbeelden te zien. Bij een rijke onderbegroeiing van eiken werden in de perceelsranden strooksgewijze kappingen uitgevoerd, waarbij her en der een aantal Grove dennen gespaard bleven. Via deze maatregel kan vrij snel de eenvormige structuur van de aangeplante dennenbestanden doorbroken worden en ontstaan ecologisch waardevolle bosranden.
- Open gemengde berken-dennenbossen met bijmenging van eiken worden best ontwikkeld in de bospercelen grenzend aan de heideterreinen. Dit kan gebeuren via groepsgewijze kaalkap en sterke dunningen. De ingrepen zijn hier grootschaliger, aangezien een mozaïek van open plekken met verspreide bomen en boomgroepen nagestreefd wordt.

- Omvorming van naaldhoutpercelen met een dominantie van Amerikaanse vogelkers in de onderetage kan best gebeuren via grootschaligere kaalkappingen. De Amerikaanse vogelkers wordt gelijktijdig bestreden. Spontane ontwikkeling tot berken-dennenbos of aanplant met autochtone boomsoorten kan hierna plaatsvinden. Deze ingreep wordt op regelmatige basis toegepast in de boscomplexen die aangelegd zijn na 1940. Deze bossen bestaan overwegend uit exoten, zoals bestandsblokken Corsicaanse pijn, en hebben wegens hun eenvormigheid in leeftijd en structuur een eerder geringe natuurwaarde. Versnelde omvorming via de kaalkapmethode schept op korte termijn levenskansen voor soorten als Nachtzwaluw en Boomleuwerik. Indien na kapping waardevolle ontwikkelingen plaatsvinden, zoals het verschijnen van Rode dophei, Grote wolfsklauw en reptielen, kan het navolgend beheer hiermee rekening houden.
- Bijzondere aandacht gaat naar bossen palend aan kwelzones, onder andere langs de Ziepbeek en de Asbeek. Uit onderzoek blijkt dat naaldhout veel meer water verdampt dan loofhout. Gezien het behoud en het herstel van natte biotopen een bijzonder aandachtspunt is, vormt de versnelde omvorming van naaldhout nabij kwelzones een belangrijke doelstelling. Gezien de problematiek van verdroging vormt dit samen met de opstuwing van afwateringsgrachten een van de meest prioritaire maatregelen in het beheer van het gebied.
- Bos is reeds eeuwenlang aanwezig in de regio. Getuige hiervan zijn talrijke her en der gelegen wintereikenbosjes. Via een inventarisatie van deze relictbosjes en de aanwezigheid van oude bosplanten, onder andere Dalkruid, Hengel, Bosklaverzuring en Lelietje-van-dalen, kan een beeld verkregen worden van nog aanwezige oude bosbodems. Deze locaties vormen de plaatsen bij uitstek om flora en fauna van oude eikenbossen duurzaam te behouden. Bestrijding van exoten en omvorming van naaldhout naar eikenbos is hier dan ook prioritair.

Bosbeheer levert kwaliteitshout en werk in eigen streek; winter 2005 - 2006.
Foto: Bert Vanholen

Boven: Zandige plekken in de heide creëren een microklimaat voor ongewervelden; zomer 2005. Foto: Jos Gorissen
Onder: Het econduct van de Kikbeek is het pronkstuk van de ontsnippering in Vlaanderen; winter 2005. Foto: Piet Bex

ONTSNIFFERING

Vanaf 2002 werd getracht het noordelijke en het zuidelijke deel van de Hoge Kempen opnieuw ecologisch met elkaar te verbinden door het uitvoeren van een aantal ontsnipperingsmaatregelen over en onder de E314:

- In 2002 werd de brug O25, de zogenaamde spookbrug, omgebouwd tot een ecotunnel.
- Tevens werden in dat jaar 3 zogenaamde ecobuizen met een doormeter van 70 centimeter onder de E314 geperst.
- In 2003 werd de B23 omgebouwd tot een ecoduct met een fietspad, waarbij de verkeersgevaarlijke situatie op het traject As-Wiemesmeer werd opgeheven.
- In 2004 werd gestart met de bouw van het ecoduct van de Kikbeek. Deze constructie heeft een basis van 100 meter, een vrije doorgang van 60 meter en vormt daarmee het grootste ontsnipperingsbouwwerk van Vlaanderen. De bouw werd beëindigd begin 2006.
- In 2006 is de afbraak van de toeristische weg van Heiwijk gepland.

Gelijktijdig met deze ingrepen werd tussen de afritten van Genk en Maasmechelen over een afstand van ongeveer 10 kilometer aan beide zijden van de E314 een ecoraster voorzien, waardoor dieren de weg enkel nog kunnen oversteken via de ontsnipperingspassages.

BOS EN HEIDE IN DE TOEKOMST

In de voorbije eeuw zijn, naast de veranderingen in het heide- en bosgebruik, veel veranderingen opgetreden in de abiotiek van het ecosysteem. Zo werden er aanpassingen aangebracht aan de hydrologie en verzuurde en vermestte het systeem door atmosferische deposities. Hierdoor traden er veranderingen op in de biotiek. Een optimaal beheer van de voedselarme heide- en bosecosystemen (droge en natte heide, beekvalleien, bossen, schrale graslanden) is afhankelijk van enerzijds het beheersucces door beheeringrepen en anderzijds het meten, begrijpen en verbeteren van deze abiotische omstandigheden. Vele van deze processen zijn tot op heden slechts fragmentair gekend en verdienen verder onderzoek (Dumortier *et al.*, 2005). De toekomstige uitdagingen voor de instandhouding van de natuur in de Hoge Kempen situeren zich in het doorgronden van deze veranderingen en het vinden van gepaste oplossingen. Er wachten nog boeiende tijden ...

DANKWOORD

Speciale dank gaat uit naar ir. Mark Roskams, houtvester van de houtvesterij Hasselt van het Bestuur van Waters en Bossen van 1958 tot en met 1995, voor het kritisch doornemen van het artikel en het voorstellen van gedetailleerde aanpassingen op basis van zijn uitgebreide kennis van het toegepaste heidebeheer in de laatste decennia van de twintigste eeuw.

SAMENVATTING

In 1967 werd de Mechelse Heide als eerste staatsnatuurreservaat in Limburg opgericht.

Sindsdien wordt er een actief heidebeheer uitgevoerd. Tot 1985 gebeurde de verjonging van de heide door beheerbranden in het voorjaar meestal op heideplanten van 8 jaar oud.

In de periode 1985-1993 waren het maaibeheer en branden de belangrijkste beheervorm.

Sinds midden de jaren negentig is er voornamelijk gekozen voor kleinschalig beheer in functie van de aanwezige flora en fauna van de heideterreinen.

SUMMARY

In 1967 the Mechelse Heide became the first state reserve in the province of Limburg. Since that time, conserving heath has been a priority. Until 1985 spring burning of circa eight-year-old heath was common practice. From 1985 until 1993 mowing and burning were the main management measures. Since 1990 we opted for small scale measures favouring typical plant and animal species present in the reserve.

REFERENTIES

- ANSELIN, A., K. DECLER, D. PAELINCKX & E. MARTENS, 2000. Voorstel en beknopte motivatie tot aanvulling en aanpassing van de 'Speciale beschermingszones' in Vlaanderen, in uitvoering van de Europese Richtlijn 92/43/EEG (Habitatrichtlijn).
- BURNY, J., 1999. Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen (1910-1950). Natuurhistorisch genootschap Limburg, 211p.
- DE COSTER, M., 2001. *Masterplan Nationaal Park Hoge Kempen. Regionaal Landschap Kempen en Maasland* in opdracht van Vlaams Minister van Leefmilieu en Landbouw Vera Dua.
- DUMORTIER, M., L. DE BRUYN, M. HENS, J. PEYMEN, A. SCHNEIDERS, T. VAN DAELE, W. VAN REETH, G. WEYEMBERGH & E. KUIJKEN (red.), 2005. *Natuurrapport 2005. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 24. Brussel.
- EUROPESE COMMISSIE - DG MILIEU, 2000. *Beheer van 'Natura 2000'-gebieden - De bepalingen van artikel 6 van de Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG)*, Europese Commissie.
- GORISSEN, J. & B. VANHOLEN, 2004. *Beheerplan Vlaams natuurreservaat Hoge Kempen - Beheerperiode 2004-2031*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg, Hasselt, 151p. + bijlagen.
- LAMBRECHTS, J., W. VERHEIJEN, J. GABRIËLS, J. GORSSSEN & J. RUTTEN, 2000. *Evaluatie van het actuele heidebeheer op de intrinsieke kwaliteiten voor de fauna*. Aeolus in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg.
- LAMBRECHTS, J., 2002. *Onderzoek naar sturing van het beheer van natte heideterreinen*. Aeolus in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg.
- TRAETS, J., 1961. *Vegetatiekaart van België - Verklarende tekst bij het kaartblad Zutendaal 78E*. I.W.O.N.L., Brussel.
- VANREUSEL, W., J. CORTENS & H. VAN DYCK, 2002. *Dagvlinderpopulaties binnen de op te richten Grote Eenheid Natuur 'De Mechelse Heide'*. UIA in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg.
- VERCAUTEREN, B., 2000. *Vegetatiekartering van het Breedven en het Ven Onder de Berg - Een ecohydrologische analyse*. Envico in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg.
- VERCAUTEREN, B., 2003. *Ecohydrologische studie van de Vallei van de Zijpbeek*. Haskoning in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Afdeling Natuur Limburg.